

ADOLESCENTSKA STVARNA I VIRTUALNA PRIJATELJSTVA: ULOGA SOCIJALNE PODRŠKE, NEKIH INDIVIDUALNIH KARAKTERISTIKA I ŠKOLSKIH VARIJABLI

VESNA BILIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Primljeno: 2.1.2013.

UDK: 159.9

Izvorni znanstveni rad

Autor za dopisivanje: Prof.dr.sc. Vesna Bilić, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Savska 77, Zagreb, Hrvatska;
e-mail: vesna.bilic@ufzg.hr

Sažetak: U ovom radu analizira se odnos između realnih i virtualnih adolescentskih prijateljstva i nekih njihovih individualnih osobina (sramežljivost, usamljenost, samopoštovanje) i percipirane kvalitete odnosa s roditeljima, prijateljima i nastavnicima, te osjećaja pripadnosti školi i školskog uspjeha.

U istraživanju je sudjelovao 481 (48,9% M, 51,1% Ž) učenik sedmog i osmog razreda (prosječna dob 13,84; SD=0,68).

Korelacijskom analizom je utvrđena pozitivna povezanost između socijalne podrške obitelji, prijatelja i nastavnika, osjećaja pripadnosti školi, boljeg školskog uspjeha i odnosa sa stvarnim prijateljima. No, što su učenici usamljeniji i što im je samopoštovanje niže, podrška obitelji slabija, a školski uspjeh lošiji oni imaju intenzivnije interakcija s virtualnim prijateljima.

Višestruke regresijske analize pokazuju da pozitivne interakcije sa stvarnim prijateljima imaju djevojke te učenici koji osjećaju veću pripadnost školi, a negativne interakcije imaju učenici nižeg samopoštovanja i oni koji osjećaju manju pripadnost školi.

S virtualnim prijateljima pozitivne interakcije imaju učenici koji imaju podršku od stvarnih prijatelja, a o većem intenzitetu negativnih interakcija izvještavaju dječaci, te učenici koji su usamljeni i imaju niže samopoštovanje.

Dobiveni rezultati doprinose proširivanju spoznaja o stvarnim i virtualnim adolescentskim prijateljstvima, a mogu biti korisni za praktično postupanje roditeljima i učiteljima te služiti kao poticaj za nova istraživanja ovog fenomena.

Ključne riječi: socijalna podrška, pripadnost školi, virtualni prijatelji, usamljenost

UVOD

Tijekom odrastanja roditelji su djeci glavni izvori socijalne podrške koja se može definirati kao dostupnost roditelja, na koje se dijete može osloniti i na koje može računati, koji mu pokazuju da se iskreno brinu i da im je stalo do njega i njegove dobrobiti u svakodnevnim ali i teškim situacijama (Klarin 2004; Dobrotić i Laklija, 2012). Osobito se smatra važnim da roditelji u nesigurnim ili za dijete neugodnim trenucima, mogu pružiti toplinu, utjehu, razumijevanje, suosjećanje i pokazati bržnost (Vasta i sur., 1998; Klarin, 2004). Dakle, da mogu stvoriti sigurnu bazu gdje se dijete može osjećati zaštićeno i sigurno utočište koja omogućava lakše suočavanje sa svijetom i različitim izazovima (Goleman, 2008).

Čini se da stvarna, pa čak i percipirana, socijalna podrška osim što može imati značajne pozitivne učinke na zdrav razvoj i dobrobit djece, može utjecati na kvalitetu različitih odnosa koje ona formiraju tijekom života, a osobito na one s vršnjacima i prijateljima. Za objašnjenje ovog utjecaja najčešće se koristi Bowlbijeve teorije privrženosti (Shomaker i Furman, 2009). Prema toj teoriji djeca sigurne privrženosti iz odnosa sa svojim roditeljima razvijaju osjećaj osobne vrijednosti, nauče se uzajamnosti i socijalno su kompetentnija, što može utjecati na njihovu sposobnost da formiraju pozitivne odnose s ljudima i izvan obiteljskog kruga. Za razliku od njih, djeca koja imaju nesigurnu privrženost (anksioznu ili izbjegavajuću) najčešće ne uspiju razviti emocio-

nalne i socijalne resurse koji su potrebni za pozitivne interakcije s vršnjacima pa stoga imaju s njima lošije odnose i manje su socijalno kompetentni (Shomaker i Furman, 2009). Djeca dezorganizirano-dezorijentiranog tipa privrženosti, s roditeljima imaju zbunjujuća, paralelna iskustva nerazumijevanja emocionalnih potreba i adekvatnih emocionalnih odgovora, što rezultira snažnim unutarnjim konfliktima i ambivalentnim osjećajima te korištenjem nejasnih i nedosljednih strategija u interakcijama s vršnjacima, a što im otežava uspostavljanje i održavanje bliskih odnosa (Bilić i sur., 2012). Iako se ističe da su unutarnji radni modeli, koji se usvoje tijekom odrastanja, prilično rezistentni, važno je naglasiti da na njih ipak mogu utjecati i druga interpersonalna iskustva djeteta (Bilić i sur., 2012).

Tako s polaskom u školu značajnu ulogu u životu djece imaju učitelji i njihova podrška, odnosno stupanj u kojem dijete osjeća potporu, prihvaćanje, poštovanje svog učitelja (Hamre i Pianta, 2006). Kvalitetni odnosi s učiteljima se odlikuju visokim razinama podrške i niskim razinama sukoba (Hughes, 2011), a mogu poslužiti kao sigurna baza (Hamre i Pianta, 2006: 59). Sukladno teoriji privrženosti, topli i podržavajući učitelji također mogu pružiti djetetu osjećaj sigurnosti koji ga potiče na sudjelovanje u obrazovnim i socijalnim aktivnostima (Hughes, 2011). Neki autori smatraju da djeca koja doživljavaju podršku učitelja, pa čak kad je ta podrška samo percipirana, mogu izgraditi pozitivan osjećaj pripadnosti školi, postižu bolje školske rezultate te formiraju pozitivne odnose s vršnjacima (Hughes, 2011). Najvjerojatnije podrška učitelja, prihvaćanje i osjećaj sigurnosti potiče djecu na slične relacijske odnose prema vršnjacima (Hamre i Pianta, 2006).

No, adolescencija obično donosi značajne promjene u odnosima prema roditeljima i učiteljima, a vršnjaci, osobito prijatelji kao najvažniji vršnjaci, zauzimaju sve značajnije mjesto u životu djece (Mesch i Talmud, 2006; Beck, 2003). Adolescenti su "motivirani da stvore i održe minimalnu količinu relativno trajnih i ugodnih interpersonalnih odnosa", tj. da zadovolje potrebu za pripadanjem (Beck, 2003: 372) i rastuću potrebu za intimnošću (Mesch i Talmud, 2006a). Uz to, prisutnost vršnjaka u neugodnim situacijama može povoljno utjecati na smanjenje negativnih emocionalnih stanja, osobito straha i anksioznosti (Beck, 2003). Tako prijateljske

veze sve više služe kao *sigurna baza* (Moorman i Bowker, 2011) daju osjećaj pripadnosti, prihvaćanja i podrške, a što pomaže mladima da se nose s kompleksnim izazovima na prelasku iz djetinjstva u odraslost. Klarin (2004) ističe da kvalitetne interakcije s vršnjacima mogu biti važan izvor socijalne podrške. No, iako su prijateljski odnosi često izvor podrške i najvećeg zadovoljstva, oni mogu biti i razlog nezadovoljstva i najvećih frustracija. Kvalitetu prijateljstva određuje percepcija visoke razine bliskosti, povjerenja, uzajamnosti, sigurnosti te intimnosti koja uključuje samootkrivanje. No, uz emocionalnu podršku, važna je i instrumentalna pomoć, učestalost interakcija i minimalna razina sukoba (Mesch i Talmud, 2006). Sukladno navedenom niska razina kvalitete prijateljstva može se odrediti nedostatkom bliskosti, povjerenja i podrške, osjećajem neravnopravnosti u odnosu i učestalosti sukoba i kritiziranja te nedovoljnim druženjem (prema Klarin, 2004; Mesch i Talmud, 2006).

Općenito djevojke pridaju veću važnost formiranju bliskih odnosa i prijateljstava, dok su mladići skloniji natjecateljskim odnosima (Brajša-Žganec i sur., 2000; Klarin, 2004).

Pojavom Interneta, koji se sve češće koristi za komunikacijske svrhe, promijenio se i način formiranja prijateljstva, odnosno djeca i mladi sve češće formiraju virtualna prijateljstva, a o njihovoj kvaliteti i razlozima se nedovoljno zna. Pod pojmom virtualni prijatelji, u ovom radu, mislimo na one koje je učenik upoznao preko Interneta, za razliku od stvarnih prijatelja koje je upoznao u realnom okruženju. U odnosu na klasični kontekst u kojem fizička blizina (primjerice u školi) obično povećava mogućnost interakcija i stvaranja prijateljstva, u virtualnom svijetu tome doprinosi češća i jednostavnija dostupnost vršnjaka. Obično su dostupniji oni koji provode više vremena na Internetu u komunikaciji s drugima i odgovaraju na njihove poruke, pa se smatra da su oni *digitalno blizu* (Peter i sur., 2005; Monge i Contractor, 2003. prema Foucault i sur., 2009). U formiranju virtualnih prijateljstva značajnu ulogu ima sličnost interesa, a sličnost po spolu i dobi iako je manje važna nego u stvarnom svijetu, ipak je snažan prediktor (Mesch i Talmud, 2007). Izraženi trend stvaranja virtualnih prijateljstva među adolescentima neki autori (Mesch i Talmud, 2006) objašnjavaju potrebom za pripada-

njem, prihvaćanjem, podrškom i pomoći (teorija socijalnih potreba). Drugi (Wolak i sur. 2003), ističu da je nezadovoljstvo roditeljima ključni čimbenikom za formiranje virtualnih prijateljstva.

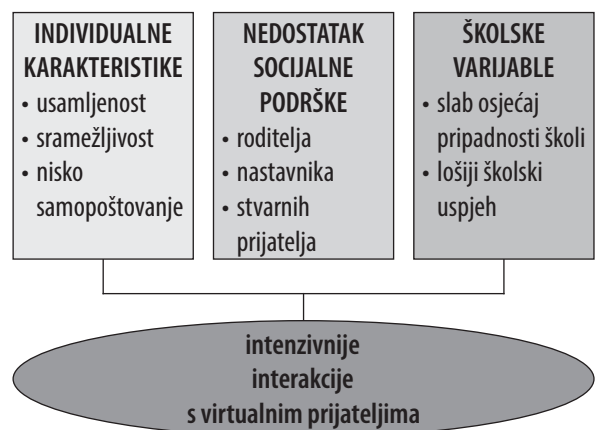
Stoga u ovom radu polazimo od pretpostavke da kvaliteta odnosa između adolescenta i njihovih roditelja, može poticati mlade da stvaranju virtualna prijateljstva kao kompenzaciju za smanjenu roditeljsku socijalnu podršku. Pretpostavljamo također da nedostatna socijalna podrška stvarnih prijatelja i nastavnika može biti razlog intenzivnijih interakcija s virtualnim prijateljima. Moguće je da u potrazi za sigurnom bazom i utočištem, koji im nedostaju u stvarnom svijetu, adolescenti kreću u potragu za virtualnim prijateljima. Kako se mali broj istraživanja bavi ulogom školskih varijabli, u prvom redu osjećaja pripadnosti školi i školskog uspjeha, odnosno njihovom ulogom u formiranju virtualnih adolescentskih prijateljstva, u ovom radu smo odlučili ispitati i tu povezanost. Pretpostavljamo da osjećaj pripadnosti školi ili mjera u kojoj se učenici osjećaju prihvaćeni, poštovani i uključeni u školske aktivnosti (Mueller i Haines, 2012) može biti razlog povezivanja sa vršnjacima u školskom okruženju, a osjećaj nepripadanja školi razlogom intenzivnijeg povezivanja s virtualnim prijateljima. Često je i slabiji školski uspjeh razlog da se djeca ne osjećaju prihvaćenima od svojih vršnjaka pa traže interakcije i prihvaćanje izvan školskog okruženja.

S druge strane, Internet može biti važno mjesto i pomoć za stvaranje prijateljskih i bliskih odnosa osobito onim adolescentima koji su usamljeni, sramežljivi ili imaju nisko samopoštovanje. Usamljenima se smatraju oni adolescenti koji imaju manje društvenih kontakata, (socijalna usamljenost) ili percepciju nedovoljne bliskosti s ljudima (emocionalna usamljenost) (Morahan-Martin i Schumacher, 2003). Mogući razlozi usamljenosti su poteškoće sa samootkrivanjem i bliskosti, socijalna inhibicija, nedostatne socijalne vještine. I sramežljivi adolescenti, iako žele kontakte s vršnjacima, rijetko pokreću razgovor, govore manje, imaju manje pitanja, rijetko se otvaraju i izbjegavaju kontakt očima, pa stoga imaju poteškoća u uspostavi zadovoljavajućih bliskih odnosa u svom okruženju (Baker i Oswald, 2010). Kao mogući razlozi sramežljivosti najčešće se navodi izražena socijalna anksioznost, zaokuplje-

nost interpersonalnom evaluacijom, a što ih vodi do izbjegavanja svakodnevnih socijalnih interakcija i rezultira nedostatkom bliskosti i podrške te niskom kvalitetom prijateljstva. Poznato je također da nisko samopoštovanje otežava adolescentima stvaranje bliskih odnosa u komunikaciji *licem u lice* (McKenna i sur., 2002; Mesch i Talmud, 2006).

Stoga pretpostavljamo da će za navedene skupine djece, kojima njihove individualne karakteristike (usamljenost, sramežljivost i nisko samopoštovanje) otežavaju stvaranje prijateljstava u stvarnom svijetu, virtualno okruženje biti povoljan i komforan kontekst koji im može pomoći u prevladavanju navedenih poteškoća, pa će oni biti u odnosu na svoje vršnjake, skloniji stvaranju virtualnih prijateljstva.

Dakle, teorijski model koji je polazište za empirijsko istraživanje, zasniva se na pretpostavci da će neke individualne karakteristike djece (usamljenost, sramežljivost, nisko samopoštovanje) i nedostatak socijalne podrške (roditelja, nastavnika i stvarnih prijatelja) te neke unutarškolske varijable (osjećaj nepripadanja školi i lošiji opći školski uspjeh) biti povezane s intenzivnijima interakcijama s virtualnim prijateljima.

Slika 1. Teorijski model: Uloga nekih individualnih karakteristika socijalne podrške i školskih varijabli u stvaranju virtualnih prijateljstva

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Dakle, ciljevi ovog rada su ispitati odnos između realnih i virtualnih adolescentskih prijateljstva i nekih njihovih individualnih karakteristika (sramežljivost, usamljenost, samopoštovanje), percipi-

rane socijalne podrške roditelja, stvarnih prijatelja i nastavnika te osjećaja pripadnosti školi i općeg školskog uspjeha.

HIPOTEZE

U skladu s ciljevima, a na temelju prethodno navedenih spoznaja iz literature, postavljene su slijedeće hipoteze:

- H1 Adolescenti koji su sramežljiviji, usamljeniji i nižeg samopoštovanja imat će intenzivnije interakcije s virtualnim nego realnim prijateljima.
- H2 Adolescenti koji percipiraju nižu socijalnu podršku roditelja, nastavnika i stvarnih prijatelja, imat će intenzivnije interakcije s virtualnim prijateljima.
- H3 Adolescenti koji percipiraju da nisu prihvaćeni u školi te postižu lošiji školski uspjeh imat će intenzivnije interakcije s virtualnim nego realnim prijateljima.
- H4 Percipirana socijalna podrška roditelja, nastavnika i stvarnih prijatelja prediktor je intenzivnijih interakcija s virtualnim prijateljima

METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju je ukupno sudjelovao 481 učenik iz seoskih i gradskih osnovnih škola Brodsko-posavske, Splitsko-dalmatinske i Varaždinske županije te grada Zagreba. Spolna struktura je bila uravnotežena (48,9% dječaka i 51,1% djevojčica). 49% sudionika bili su učenici sedmog, a 51% osmog razreda. Prosječna dob sudionika bila je 13,84 (SD=0,68).

95,6% ispitanika ima, a tek 4,4% nema svoje računalo. Velik broj (87,8%) ih ima i otvoren profil na društvenim mrežama. Ispitanici na Internetu dnevno provode dosta vremena (min. = 0, a max = 24; M=2,290; SD=3,196), no značajno više sa svojim stvarnim prijateljima (M=4,021; SD=7,085) nego s nepoznatim ljudima (M=0,494; SD=1,934). Iako je njih 56,4% prijatelje upoznalo preko interneta, ipak njih 43,6% nema prijatelje koje su upoznali preko interneta. Najveći broj učenika ima vrlo

dobar uspjeh (41,8%), zatim odličan (39,1%) te dobar (16%), a mali broj dovoljan (1,7%) i nedovoljan (0,4%).

Postupak

Podaci su prikupljeni tijekom proljeća 2012. godine, skupnim ispitivanjem po razredima. Prethodno je dobivena pisana suglasnost svih roditelja i ravnatelja škola te nije bilo odbijanja suglasnosti. Ispitanici su dobili opću uputu o ispunjavanju upitnika, sudjelovanje je bilo dobrovoljno i anonimno, uz napomenu da su u svakom trenutku može odustati, ali nije bilo takvih slučajeva tijekom provođenja istraživanja.

Instrumenti

1. **Upitnik općih podataka** sadržavao je pitanja o: a) spolu, godinama, razredu i općem školskom uspjehu; te pitanja: b) o posjedovanju računala i profila na društvenim mrežama; c) o ukupnoj dnevnoj količini vremena provedenog u internetskim aktivnostima za komunikaciju s prijateljima koje poznaju u stvarnosti te s nepoznatim ljudima; d) imaju li ili ne prijatelja/prijateljicu u školi; izvan škole; te imaju li prijatelje koje su upoznali preko interneta.
2. **Inventar mreže socijalnih odnosa – NRI-BSV** (Network of Relationship Inventory – Biheavioral Systems Version, Furman i Buhrmester, 2010). Ovaj inventar osmišljen je za ispitivanje niza odnosa, ima ukupno 21 česticu, a ispitanici koriste isti skup varijabli kako bi procijenili kvalitetu odnosa. Procjenjuje se sedam dimenzija odnosa (na svaki se odnose tri čestice) koje uključuju: pozitivne recipročne interakcije (traži i pruža sigurno utočište i traži i pruža sigurnu bazu) te druženje i negativne interakcije koje uključuju sukobe i kritiziranje. Sedam osnovnih skala mreže socijalnih odnosa smo formirali tako da smo zbrojili rezultate na pripadajućim česticama. Faktore pozitivnih i negativnih interakcija smo dobili tako da smo sumirali pitanja koja se odnose na pozitivne i negativne interakcije (sukobi i kritiziranje). Na uzorku ispitanika ovog istraživanja, sve skale su imale zadovoljavajuću pouzdanost. Ispitanici su na skali od 4 stupnja (1= nikad,

do 4= uvijek) procjenjivali: a) pozitivne interakcija sa stvarnim prijateljima (primjer: *Koliko se često obraćaš toj osobi za utjehu i podršku kad te nešto muči*), a Cronbah $\alpha = 0,94$; b) negativne interakcija sa stvarnim prijateljima (primjer: *Koliko se često ti i ta osoba međusobno kritizirate*), a pouzdanost skale je Cronbah $\alpha = 0,91$. Ista pitanja su korištena za procjenu: c) pozitivnih interakcija s virtualnim prijateljima (Cronbah $\alpha = 0,97$ i d) procjene negativnih interakcija s virtualnim prijateljima (Cronbach $\alpha = 0,90$).

3. **Adaptirana Multidimenzionalna skala percipirane socijalne podrške** Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Zimet i sur., 1988). Instrument se sastoji od 12 čestica koje su podijeljene na faktorske grupe povezane s izvorima socijalne podrške, a učenici su na skali od 5 stupnjeva (od 1= uopće se ne slažem, do 5 = potpuno se slažem) procjenjivali kako percipiraju svoju socijalnu podršku. Skala podrške obitelji imala je 4 čestice (primjer: *Od obitelji dobivam emocionalnu pomoć i potporu koja mi je potrebna*) i zadovoljavajuću pouzdanost na uzorku ispitanika ovog istraživanja (Cronbach $\alpha = 0,90$). Skala podrške prijatelja također je imala 4 čestice i zadovoljavajuću pouzdanost (Cronbah $\alpha = 0,93$). Skala podrške nastavnicima je adaptirana, a imala je 4 čestice (primjer: *Moji su nastavnici spremni pomoći mi u donošenju odluke*), a pouzdanost je također bila zadovoljavajuća (Cronbach $\alpha = 0,90$).
4. **Kratka forma UCLA skale usamljenosti** (University of California Los Angeles Loneliness Scale, prema Kozjak, 2005) sastavljena je od sedam čestica (primjer: *Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom*), a ispitanici su na skali od 5 stupnjeva (1 = uopće se ne odnosi na mene, do 5 = u potpunosti se odnosi na mene) procjenjivali koliko se pojedine tvrdnje odnose na njih. Pouzdanost skale usamljenosti na uzorku ispitanika ovog istraživanja bila je zadovoljavajuća (Cronbach $\alpha = 0,94$);
5. **Skala sramežljivost** (Shyness Scale, Cheek i Melchior, 1985) sastavljena je od 20 čestica (primjer: *Osjećam se napeto kad sam s ljudima koje ne poznajem*), a ispitanici su također na skali od 5 stupnjeva (1 = uopće se ne slažem, do

5 = u potpunosti se slažem) procjenjivali koliko se pojedine tvrdnje odnose na njih. Čestice 4, 7, 10, 13, 16 i 19 bilo je potrebno rekodirati. Pouzdanost skale sramežljivosti u ovom istraživanju bila je 0,75;

6. **Specifična skala samopoštovanja** (Hare Area-Specific Self-Esteem Scale, Shoemaker, 1980). mjeri osjećaje adolescenta o njihovoj vrijednosti i važnosti među vršnjacima i članovima obitelji. Učenici su procjenjivali koliko se slažu s ponuđenih 10 tvrdnji (primjer: *U školi se često osjećam bezvrijedno*), a na skali od 4 stupnja (1 = uopće se ne slažem, do 4 = u potpunosti se slažem). Pouzdanost skale u ovom istraživanju bila je 0,68;
7. **Skala osjećaja pripadnosti školi** (Sense of School Membership Scale, Goodenov, 1993), ima pet tvrdnji (primjer: *Osjećam se ponosno što pripadam svojoj školi*), a ispitanici su procjenjivali u kojoj se mjeri slažu s navedenim tvrdnjama (1 = uopće se ne slažem, do 5 = u potpunosti se slažem), odnosno procjenjivali su svoj osjećaj pripadnosti školi. Rezultat se dobiva sumiranjem svih rezultata, a teorijski raspon je od 5 do 25. S obzirom na mali broj čestica, od kojih je treća negativno orijentirana, pouzdanost skale bila je u granicama prihvatljivosti (Cronbach $\alpha = 0,57$), ali se sugerira da se konstrukt pripadnosti školi u budućim istraživanjima mjeri boljim instrumentima.

REZULTATI I RASPRAVA

Osnovne deskriptivne vrijednosti kompozitnih varijabli za stvarne i virtualne prijatelje

Iako smo za potrebe ovog rada virtualne prijatelje odredili kao one koje je učenik upoznao preko Interneta, a stvarne kao one koje je upoznao u svom realnom okruženju, potrebno je upozoriti na mogućnost da učenici poznanstva preko interneta pretvore u stvarna prijateljstva i nastave se družiti i u stvarnom svijetu, uz to su i virtualni prijatelji stvarne osobe što je moglo utjecati na rezultate, pa stoga sugeriramo budućim istraživačima da o toj sve češćoj mogućnosti vode računa. S ciljem parsimoničnosti tvorene su kompozitne varijable. Osnovne deskriptivne vrijednosti kompozitnih

varijabli za stvarne i virtualne prijatelje prikazane su u tablici 1.

Rezultati upućuju da su procjene na svim skalama veće za stvarne prijatelje nego za virtualne. T-test za zavisne uzorke pokazuje da su procjene za sve aspekte značajne na razini 1%. Ova usporedba je moguća jer su na istim česticama davane procjene odnosa sa stvarnim i virtualnim prijateljima. Iz rezultata, visina aritmetičkih sredina, a sukladno smjeru skale, adolescenti procjenjuju da od stvarnih prijatelji više traže utočište i bazu, te im oni više pružaju utočište i bazu za razliku od virtualnih prijatelja. Isto tako više su u društvu i u konfliktu s njima, te ih više kritiziraju od virtualnih prijatelja. Dakle, adolescenti smatraju stvarne prijatelje značajnijim od virtualnih, odnosno imaju više rezultate na navedenim kompozitnim varijablama kod stvarnih prijatelja.

Dobiveni rezultat je moguće je obrazložiti različitim čimbenicima. Prostorna blizina, a to je najčešće škola i susjedstvo, može biti značajan čimbenik formiranja prijateljstva, a istraživanje Simel i sur. (2010) i potvrđuje da učenici sklapaju najviše prijateljstava u školi. Svakodnevno sudjelovanje u sličnim školskim aktivnostima, povećava učestalost i trajanje socijalnih interakcija, u kojima se adolescenti povezuju najčešće prema socijalnoj sličnosti, a što je u istraživanjima potvrđeno kao prediktor stabilnih odnosa i jakih veza (Mesch i Talmud, 2006a). Pojedinci koji imaju slične karakteristike, često povezuju i ugodne aktivnosti (druženje, zajednički izlasci) i općenito širok spektar tema za razgovor, među kojima važno mjesto zauzimaju osobne teme (ljubav, odnosi s roditeljima

i sl). Najvjerojatnije zajednička iskustva, povijest i doživljaji pomažu definiranju osjećaj pripadnosti i pružaju mogućnost za gradnju odnosa, razvoj povjerenja i uzajamnosti, ali i provjeru njegove kvalitete. Duljina poznanstva se povezuje i s bliskošću (Mesch i Talmud, 2006a), a takvi odnosi se i baziraju na dobrovoljnim, pozitivnim interakcijama s visokim razinama pružanja i davanja socijalne potpore (sigurne baze i utočišta), ali i instrumentalne pomoći oko školskih problema. Negativne interakcije također su sastavni dio vršnjačkih odnosa, od kojih zbog realnog okruženja nije lako pobjeći. No, ako se takve situacije konstruktivno rješavaju mogu biti važan izvor učenja.

Za razliku od realnih, internetska prijateljstava često su formirana samo preko informacija koje osoba daje o sebi, a koje ne moraju uvijek biti točne. Iako anonimnost može utjecati na samootkrivanje ipak se nameće pitanje tko je stvarno ta osoba. I u slučajevima kad je dostupna njena fotografija ili videosnimka ostaje dilema može li joj se više vjerovati nego nekome koga se poznaje sedam ili osam godina sa svim njegovim dobrim i lošim stranama. Očito da digitalna blizina ni sličnost interesa nisu dovoljni da procjene na skalama u ovom istraživanju budu veće za virtualne prijatelje. U istraživanju Mescha i Talmuda (2006a), adolescent su potvrdili da se s virtualnim prijateljima poznaju kraće vrijeme, imaju s njima manje tema za razgovor, a one su manje osobne i više površne te imaju manje zajedničkih aktivnosti, a što utječe na snagu prijateljstva. Može se zaključiti da je komunikacija u virtualnom svijetu pogodna za specijalizirane interese i rutinske razgovore, a kad su odnosi nezadovoljavajući jednostavno ih

Tablica 1. Odnos sa stvarnim i virtualnim prijateljima dobiven na inventaru mreže socijalnih odnosa

	Stvarni prijatelji	Virtualni prijatelji	t
Skala	M (SD)	M (SD)	
Traži utočište	3,10 (0,92)	1,77 (0,92)	20.23**
Traži bazu	3,10 (0,81)	1,91 (0,97)	19.40**
Pruž utočište	3,18 (1,05)	1,95 (1,06)	16.68**
Pruž bazu	3,16 (0,84)	2,00 (1,07)	17.78**
Društvo	3,20 (0,85)	1,82 (0,93)	20.64**
Sukobi	2,09 (0,89)	1,60 (0,80)	9.21**
Kritiziranje	1,83 (0,95)	1,50 (0,79)	6.33**
Pozitivne interakcije	2,97 (0,75)	1,73 (0,86)	20.35**
Negativne interakcije	1,96 (0,86)	1,55 (0,74)	8.46**

Napomena: **p < .01

je napustiti. Stoga Mesch i Talmud (2006a) ističu da adolescenti virtualne prijatelje smatraju manje važnima, a Morahan-Martin i Schumacher (2003) navode da odnose s njima doživljavaju površnim. Navedeni su neki moguće razlozi zbog kojih su procjene na kompozitnim varijablama, prikazanim u Tablici 1, veće za stvarne prijatelje nego za virtualne prijatelje. No, to ne znači da virtualni odnosi nisu vrijedni, osobito za neke skupine kakva su primjerice usamljena, sramežljiva ili djeca niskog samopoštovanja.

Odnos sa stvarnim i virtualnim prijateljima i neke individualne karakteristike ispitanika

Pretpostavili smo (H1) da će ispitanici u našem istraživanju koji su sramežljiviji ($M=2,53$; $SD=0,571$), usamljeniji ($M=1,64$; $SD=0,839$), kao i oni nižeg samopoštovanja imati intenzivnije interakcije s virtualnim nego realnim prijateljima.

Kao što je vidljivo iz Tablice 2. što je učenik usamljeniji to ima slabije pozitivne odnose sa stvarnim prijateljima, ali je moguće da je smjer obrnut, odnosno da su slabi odnosi s prijateljima razlog usamljenosti. No kad se radi o virtualnim prijateljima smjer korelacije je drukčiji, odnosno, što je učenik usamljeniji to ima više interakcija s virtualnim prijateljima.

I kod sramežljivosti se ponavlja sličan obrazac, iako je manje indikativan nego u slučaju usamljenosti. Sramežljivost negativno korelira s traženjem baze kod stvarnih prijatelja, ali pozitivno korelira s traženjem utočišta od strane virtualnih prijatelja. Za obje vrste prijatelja, utvrđena je pozitivna povezanost s negativnim interakcijama (sukobi, kritiziranje).

Slične rezultate smo dobili na skali ukupnog samopoštovanja. Što učenik ima više samopoštovanje, ima bolje pozitivne interakcije sa stvarnim prijateljima i rjeđe negativne interakcije s njima. Iako se dobivene korelacije niske, rezultati na skali odnosa s virtualnim prijateljima pokazuju opet zanimljiv smjer: što je samopoštovanje niže, više je pozitivnih i negativnih interakcija s virtualnim prijateljima. Na osnovu iznesenog možemo zaključiti da je prva hipoteza djelomično potvrđena.

Rezultat da usamljeniji adolescenti imaju više virtualnih prijatelja prilično je očekivan i u skladu s rezultatima drugih istraživanja (Morahan-Martina i Schumachera, 2003) u kojima se ističe da usamljeni adolescenti najčešće koriste Internet za emocionalnu podršku. Dobiveni rezultat da takvi adolescenti imaju slabije pozitivne odnose sa stvarnim prijateljima može se obrazložiti njihovim poteškoćama sa samootkrivanjem te socijalnom inhibicijom, slabim socijalnim vještinama, a što su često i razlozi njihove usamljenosti. U virtualnom svijetu svi navedeni razlozi zbog anonimnosti mogu biti manje izraženi. Dapače, virtualni svijet im može olakšati da izgrade novi identitet, prevladaju strah od negativne socijalne procjene i povežu se s vršnjacima i tako zadovolje svoju potrebu za prihvaćanjem pa ne iznenađuje rezultat da usamljeniji učenici imaju više interakcija s virtualnim prijateljima.

U istraživanju je potvrđena i negativna povezanost sramežljivih ispitanika s traženjem sigurne baze kod stvarnih prijatelja. Dobiveni rezultat može se obrazložiti poteškoćama koje sramežljiva djeca imaju u uspostavi zadovoljavajućih i bliskih odnosa s vršnjacima u stvarnom svijetu kao što su

Tablica 2. Odnos sa stvarnim i virtualnim prijateljima i neke karakteristike ispitanika

	ODNOS SA STVARNIM PRIJATELJIMA			ODNOS S VIRTUALNIM PRIJATELJIMA		
	usamljenost	sramežljivost	samopoštovanje	usamljenost	sramežljivost	samopoštovanje
Traži utočište	-,17**	-,06	,16**	,17**	,12*	-,18**
Traži bazu	-,17**	-,11*	,14**	,16**	,04	-,12*
Pruž utočište	-,15**	-,10	,17**	,15**	,06	-,10
Pruž bazu	-,15**	-,09	,17**	,13**	,05	-,09
Društvo	-,16**	-,04	,20**	,12**	,06	-,17**
Sukobi	,00	,13*	-,18**	,14**	,13*	-,25**
Kritiziranje	,04	,11*	-,24**	,19**	,21**	-,29**
Pozitivne interakcije	-,22**	-,10	,21**	,15**	,06	-,13*
Negativne interakcije	,02	-,13*	-,22**	,18**	,18**	-,29*

Napomena: ** $p<.01$; * $p<.05$.

izbjegavanje kontakata, nespremnost za razgovor i otvaranje drugima. Moguće je da ih sve navedeno potiče na pomisao da su manje vrijedni, da sumnjaju u svoje sposobnost i socijalne kompetencije pa su i manje učinkoviti u stvaranju prijateljstava u realnom okruženju. Zbog anonimnosti u virtualnom svijetu može biti manje izražena njihova socijalna anksioznost i zaokupljenost interpersonalnom evaluacijom, a što ih može poticati na intenzivnije interakcije pa i stvaranje bliskih veza. Dakle, pretpostavljamo da njima virtualno okruženje može pomoći u prevladavanju navedenih poteškoća i stvaranju povezanosti s drugima, a u kojima prema našem istraživanju traže utočište. I drugi autor potvrđuju da virtualna komunikacija može sramežljivoj djeci pomoći formirati kvalitetnije, bliske, trajne odnose i umanjiti njihove probleme nastale zbog sramežljivosti (McKenna i sur., 2002). I nisko samopoštovanje također, potiče učenike na više pozitivnih i negativnih interakcija s virtualnim prijateljima, dok je više samopoštovanje povezano s pozitivnim interakcijama sa stvarnim prijateljima. Ovaj rezultat sukladan je nalazima drugih istraživanja (McKenna i sur., 2002), a moguće je da nisko samopoštovanje otežava adolescentima stvaranje bliskih odnosa u stvarnom svijetu, ali je i mogući razlog češćeg korištenja interneta za komunikaciju. Najvjerojatnije Internet djeci koja imaju probleme u stvaranju prijateljstva, olakšava druženje, omogućava uvježbavanje novih obrazaca interakcije, te im pomaže da otkriju svijet u kojem mogu biti uspješni i prihvaćeni. U potrazi za virtualnim prijateljima oni teže zadovoljiti svoje socijalne potrebe za intimnošću, pripadanjem i sl. Najvjerojatnije nezadovoljene socijalne potrebe potiču djecu koja imaju poteškoća u formiraju bliskih odnosa zbog nekih

svojih individualnih karakteristika (sramežljivost, usamljenost, nisko samopoštovanje) i nerazvijenih vještina, da se okreću virtualnim prijateljstvima. Dakle, budući da Internet olakšava komunikaciju, a anonimnost ublažava inhibiciju i smanjuje rizik od negativnih procjena te pruža mogućnost kontakata s velikim brojem različitim ljudima, pa će usamljeni, sramežljivi kao i adolescenti nižeg samopoštovanja biti skloniji stvaraju virtualna prijateljstva. No, potrebno je upozoriti da usamljenost može biti i nusprodukt pretjeranog korištenje interneta, te da može sramežljivu djecu kao i onu niskog samopoštovanja udaljiti od rješavanja njihovih stvarnih problema.

Odnosi sa stvarnim prijateljima i socijalna podrška

Prema dobivenim rezultatima prikazanim u Tablici 3. podrška obitelji, prijatelja i nastavnika pozitivno koreliraju sa skalama odnosa s stvarnim prijateljima, ali najviša je korelacija sa skalom podrške prijatelja.

Rezultati pokazuju da je podrška roditelja pozitivno povezana sa stvarnim prijateljima, a Shomaker i Furman (2009) ističu da upravo podrška roditelja pomaže djeci da razviju osjećaj sigurnosti i osobne vrijednosti kao pretpostavku za razvijanje pozitivne odnose s vršnjacima.

Podrška učitelja, također je pozitivno povezana s odnosom adolescenta sa stvarnim prijateljima, a moguće je da ona potiče na osjećaje sigurnosti i pripadnosti školi, a preko njih utječe na pozitivne odnose s vršnjacima (Mueller i Haines, 2012; Hughes, 2011).

Tablica 3. Odnosi sa stvarnim prijateljima i socijalna podrška

	Podrška obitelji	Podrška prijatelja	Podrška nastavnika
Traži utočište	.30**	.58**	.16*
Traži bazu	.28**	.49**	.10*
Pruž a utočište	.25**	.50**	.14**
Pruž a bazu	.26**	.49**	.16**
Društvo	.30**	.56**	.17**
Sukobi	-.05	.03	.09
Kritiziranje	-.17**	-.08	.03
Pozitivne interakcije	.33**	.62**	.17**
Negativne interakcije	-.10*	.02	.07

Napomena: **p<.01; *p<.05.

Očekivano, dobiveni rezultati potvrđuju statistički značajnu korelaciju nekih oblika socijalne podrške, kao što je trženje i davanje utočišta i baze, dakle interakcija koje se temelje na reciprocitetu te druženje sa stvarnim prijateljima.

Odnosi sa virtualnim prijateljima i socijalna podrška

Rezultati izneseni u Tablici 4. pokazuju da podrška stvarnih prijatelja korelira pozitivno, a podrška obitelji negativno s skalama odnosa s virtualnim prijateljima.

Znači, što je podrška obitelji manja, adolescenti više traže utočište od virtualnih prijatelja, više se sukobljavaju s njima i više ih kritiziraju. Iako su korelacije niske, vrlo su zanimljive.

Moguće je da upravo nezadovoljstvo roditeljskom podrškom i odnosima, potiče adolescente da potraže istomišljenike pa i prijatelje u virtualnom svijetu. Poznato je da su odnosi s roditeljima česta tema adolescentskih razgovora, pa je moguć da ih spoznaja o anonimnost i motivira da se virtualnim prijateljima povjere i otkriju više informacija, da o tome govore otvorenije i iskrenije nego sa stvarnim prijateljima koji njihove roditelje najčešće poznaju. Dakle, negativne interakcije s roditeljima kao što su sukobi i kritiziranje, te nedostatak sigurnosti mogu biti razlozi intenzivnijih interakcija s virtualnim prijateljima čime se vjerojatno kompenzira nedostatak podrške u obitelji. Druga istraživanja podržavaju dobivene rezultate i navode da je nezadovoljstvo roditeljima ključni faktor za formiranje virtualnih prijateljstava (Wolak i sur, 2003), koja predstavljaju socijalnu kompenzaciju za nezadovoljavajuću podršku roditelja (Mesch i Talmud, 2006).

Tablica 4. Odnosi sa virtualnim prijateljima i socijalna podrška

	Podrška obitelji	Podrška prijatelja	Podrška nastavnika
Traži utočište	-,13 *	,04	,07
Traži bazu	-,02	,12**	,02
Pruž a utočište	-,03	,15**	,05
Pruž a bazu	,02	,17**	,07
Društvo	-,09	,04	,07
Sukobi	-,11 *	-,06	,06
Kritiziranje	-,12 *	-,09	,05
Pozitivne interakcije	-,05	,15**	,05
Negativne interakcije	-,14 *	-,09	,06

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

Podrška prijatelja korelira pozitivno i s odnosima s virtualnim prijateljima, a što se može objasniti češćim korištenjem tehnologije za komunikaciju sa stvarnim prijateljima, ali i time što je veliki broj djece upoznao prijatelje preko interneta, te traženjem socijalne podrške od vršnjaka s kojima dijele iste probleme, što je karakteristično za adolescenciju.

Očito je da podrška nastavnika važna za stvarna prijateljstva koja najčešće i nastaju u školskom kontekstu, nije statistički značajno povezana s virtualnim prijateljima. Sva tri oblika podrške međusobno pozitivno koreliraju. Korelacija podrške obitelji i nastavnika je $r=0,40$. Korelacija podrške prijatelja s podrškom obitelji je $r=0,70$ a s podrškom nastavnika $r=0,39$.

Dakle, druga hipoteza da će adolescenti koji percipiraju nižu kvalitetu odnosa s roditeljima, nastavnicima i stvarnim prijateljima imati intenzivnije interakcije s virtualnim prijateljima, djelomično je potvrđena.

Školske varijable i odnos sa stvarnim i virtualnim prijateljima

Uz podršku nastavnika analizirali smo povezanost drugih školskih varijabli: osjećaja pripadnosti školi i školskog uspjeha s interakcijama sa stvarnim i virtualnim prijateljima. Rezultati izneseni u Tablici 5. pokazuju što je veći osjećaj pripadnosti školi, intenzivnije su pozitivne interakcije sa stvarnim prijateljima i manje intenzivne negativne interakcije.

Kad je riječ o virtualnim prijateljima korelacije su slabije u usporedbi s onima sa stvarnim prijate-

ljima. Potvrđena je veza samo za kritiziranje, kao jedan od aspekata negativnih interakcija. Što su bolji odnosi s prijateljima bolji je opći uspjeh, ali što je lošiji školski uspjeh to su češće interakcije s virtualnim prijateljima, i negativne i pozitivne. Time je treća hipoteza djelomično prihvaćena.

Dakle, rezultati pokazuju da je osjećaj pripadnosti školi kao i podrška nastavnika značajnije povezana s odnosom prema stvarnim prijateljima nego virtualnim. Osjećaj pripadnosti školi ili mjera u kojoj se učenici osjećaju prihvaćeni, poštovani i uključeni u školske aktivnosti (Mueller i Haines, 2012) najčešće se i povezuje s pozitivnim, a manje s negativnim interakcijama sa stvarnim prijateljima i postizanjem boljih školskih rezultata. Kad učenici osjećaju pripadnosti i podršku najvjerojatnije su motivirani za aktivno sudjelovanje u radu, a što može imati i pozitivne efekte na njihov uspjeh. I u drugim istraživanjima se navodi da osnovne potrebe za pripadnosti trebaju biti zadovoljene da adolescenti mogu doživjeti aktualizaciju na višim razinama (Mueller i Haines 2012), te da je socijalna podrška pozitivno povezana sa školskim uspjehom (Jacobson, 2010). Očekivan je rezultat - što je lošiji školski uspjeh to su češće interakcije s virtualnim prijateljima, i negativne i pozitivne, a može se objasniti time da djeca koja ne postižu dobre rezultate, najčešće ne nailaze na razumijevanje i nedovoljnu podršku u razredu. Pa je to i mogući razlog da ono što im nedostaje traže kod virtualnih prijatelja koji imaju slične probleme, za koje se nadaju da će ih shvatiti. Dakle, vjerojatno virtualni prijatelji na neki način kompenziraju ono što u svom okruženju ne nalaze.

Višestruke regresijske analize: predviđanje pozitivnih i negativnih interakcija na temelju prediktorskih varijabli

Kako bismo objedinili gore navedene rezultate, proveli smo četiri višestruke regresijske analize. U tim regresijskim analizama kriterijske varijable su bile pozitivne i negativne interakcije sa stvarnim prijateljima te pozitivne i negativne interakcije sa virtualnim prijateljima. Prediktorske varijable bile su školski uspjeh, varijable socijalne podrške, usamljenost, sramežljivost i samopouzdanje te pripadnost školi. Tim varijablama dodali smo još spol i dob kao kontrolne varijable kako bismo utvrdili da veza prediktorskih varijabli i kriterija nije posljedica veze obiju varijabli s ove dvije temeljne sociodemografske karakteristike. Sve varijable bile su unesene u analizu u istom bloku.

Predviđanje pozitivnih i negativnih interakcija sa stvarnim prijateljima

Prediktorima u prvoj provedenoj regresijskoj analizi pozitivnih interakcija sa stvarnim prijateljima objasnili smo 43% razlika u pozitivnim interakcijama sa stvarnim prijateljima. Značajnim prediktorima su se pokazali samo spol, podrška prijatelj te pripadnost školi. Djevojčice te učenici koji imaju veću podršku prijatelja te osjećaju veću pripadnost školi imaju pozitivnije interakcije sa stvarnim prijateljima.

Prediktorima u drugoj provedenoj regresijskoj analizi objasnili smo 8% razlika u negativnim interakcijama sa stvarnim prijateljima. Značajnim prediktorima su se pokazali podrška nastavnika, uku-

Tablica 5. Školske varijable i odnos sa stvarnim i virtualnim prijateljima

	ODNOS SA STVARNIM PRIJATELJIMA		ODNOS S VIRTUALNIM PRIJATELJIMA	
	pripadnost školi	školski uspjeh	pripadnost školi	školski uspjeh
Traži utočište	,13**	,11*	-,04	-,24**
Traži bazu	,09	,11*	-,01	-,19**
Pruž utočište	,18**	,10*	,06	-,19**
Pruž bazu	,12*	,11*	,10	-,20**
Društvo	,13**	,09	-,01	-,21**
Sukobi	-,06	-,04	-,09	-,17**
Kritiziranje	-,14**	-,03	-,14*	-,19**
Pozitivne interakcije	,15**	,12*	,03	-,24**
Negativne interakcije	-,10*	,03	-,12	-,20*

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$.

pno samopoštovanje i pripadnost školi. Negativne interakcije s prijateljima češće imaju učenici koji imaju niže samopoštovanje i osjećaju manju pripadnost školi. Što se tiče varijabli podrške nastavnika, one na razni običnih korelacija ne koreliraju s negativnim interakcijama sa stvarnim prijateljima te su dobivene značajnosti vjerojatno posljedica njihovih međuođnosa s drugim varijablama i ne treba ih tumačiti suštinski.

U obrazloženju dobivenih rezultata možemo reći da su djevojke općenito zaokupljene odnosima, pridaju im veću važnost, teže formiranju bliskih prijateljstava i poklanjaju pozornost njihovoj kvaliteti, za razliku od mladići koji su skloniji natjecateljskim odnosima. (Brajša-Žganec i sur., 2000; Klarin, 2004).

Osjećaj pripadnosti školi formira se najčešće na osnovu prihvaćanja, poštovanja, povezanosti te podrške koju učenik doživljava od svojih kolega, ali i učitelja pa je logično da su to i prediktori pozitivnih odnosa sa stvarnim prijateljima. Snažna povezanost s drugima rezultira osjećajem sigurnosti (Mueller i Haines, 2012). Dakle, kroz odnose s vršnjacima učenici razvijaju i jačaju osjećaje pripadnosti školi. Učenici koji imaju manji osjećaj pripadnosti školi, odnosno u školi ne osjećaju povezanost, prihvaćanje i poštovanje sasvim očekivano imaju i negativne interakcije kao što su

sukobi i kritiziranje sa stvarnim prijateljima. No, moguće je da su i njihove negativne interakcije s vršnjacima razlog njihovog slabijeg osjećaja pripadnosti školi. Ranije smo naglasili da odsustvo sukoba jedan od pokazatelja kvalitete prijateljstva, a što sugerira da učenici koji imaju slabiji osjećaj pripadnosti školi imaju i manje kvalitetna stvarna prijateljstva.

Predviđanje pozitivnih i negativnih interakcija s virtualnim prijateljima

Prediktorima u trećoj regresijskoj analizi objasnili smo 8% razlika u pozitivnim interakcijama sa virtualnim prijateljima. Značajnim prediktorom pozitivnih interakcija s virtualnim prijateljima pokazala se podrška od strane prijatelja (pozitivno) te usamljenost (negativno). Prediktorima u četvrtoj provedenoj regresijskoj analizi objasnili smo 15% razlika u negativnim interakcijama sa virtualnim prijateljima. Značajnim prediktorom negativnih interakcija sa virtualnim prijateljima pokazali su se spol usamljenost i ukupno samopoštovanje. Muški ispitanici, oni koji imaju ukupno niže samopoštovanje te oni koji su usamljeniji, izvještavaju o većem intenzitetu negativnih interakcija s virtualnim prijateljima, rezultati su prikazani u Tablici 7. Dobiveni rezultati sugeriraju da i četvrta hipoteza može biti djelomično prihvaćena.

Tablica 6. *Predviđanje pozitivnih i negativnih interakcija sa stvarnim prijateljima.*

	POZITIVNE INTERAKCIJE	NEGATIVNE INTERAKCIJE
Prediktori	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)
Spol	,23**	-,12
Dob	,02	,06
Opći uspjeh	,00	,10
Podrška obitelji	-,09	-,02
Podrška prijatelja	,65**	,11
Podrška nastavnika	-,01	,17*
Usamljenost	-,02	-,05
Sramežljivost	-,05	,12
Samopoštovanje	-,04	-,18*
Pripadnost školi	-,12*	-,15*
	Sažetak modela	Sažetak modela
R	,67**	,34**
Korigirani R ²	,43**	,08**
F	25,51***	3,42***

Napomena: *** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

Iako su udjeli objašnjenih varijanci u nekim analizama relativno niski, oni nikako ne mogu biti posljedica slučaja. Naime u izvještaju o postotku objašnjene varijance koristili smo korigirani R2 koji prilagođava postotak objašnjene varijance za kapitalizaciju na pogrešci.

Prethodno smo objasnili, povezanost između podrške stvarnih prijatelja i povezanosti s virtualnim prijateljima, uporabom komunikacijske tehnologije za održavanje postojećih prijateljstava i formiranjem mješovitih prijateljstava, pa ne iznenađuje što je potvrđeno da je to i prediktor pozitivnih odnosa s virtualnim prijateljima. Moguće da socijalne vještine korisne u realnom okruženju mogu biti efikasne i u on-line okruženju, odnosno da koriste slične strategije u jednom i drugom svijetu. Neke studije upravo i ističu da internetska komunikacija može imati korisne učinke za osobe s visokom kvalitetom prijateljstva (Selfhout i sur. 2009).

Rezultat da muški ispitanici imaju intenzivnije negativne interakcije s virtualnim prijateljima može se objasniti njihovom ranije istaknutom sklonošću za kompeticijom, te procesima socijalizacije, odnosno kulturno i odgojno uvjetovanim stereotipom o potrebi da muškarci dokazuju nadmoć i agresivnije se ponašaju, a što se najvjerojatnije pokazuje u svim oblicima komunikacije. No, u internetskoj komunikaciji se mogu slobodnije svađati i kritizirati i to bez posljedica i procjene okoline

Neke studije (Selfhout i sur. 2009). ističe da usamljena djeca, ali i djeca nižeg samopoštovanja imaju snažnu potrebu za stvaranjem virtualnih veza, pa za njih Internet može biti relativno siguran način za istraživanje društvenih odnosa, ali zanimljivo je da oni prema rezultatima ovog istraživanja imaju intenzivnije negativne interakcije. Moguće je da su loše socijalne vještine, koje im otežavaju stvaranje prijateljstava u stvarnom okruženju, razlog i loših odnosa s virtualnim prijateljima. Najvjerojatnije obrasci i komunikacijske vještine, s kojima ova skupina djece ima poteškoće, utječu na kvalitetu i virtualnih i realnih prijateljstava. S druge strane moguće je da se radi o nekoj vrsti projekcije odnosno izbacivanju na druge svojih osjećaja i frustracija, a što može biti olakšano zbog anonimnosti. Čini se da se ta potreba za uspostavljanjem socijalnih veza može pretvori u svoju suprotnost, a što može rezultirati još većom usamljenosti i nižim samopoštovanjem.

Dobiveni rezultati djelomično potvrđuju teorijski model prezentiran u uvodnom dijelu rada. S jedne strane socijalne potrebe za podrškom i pripadanjem, i težnja za stvaranjem sigurne baze i utočišta najvjerojatnije potiču adolescente na intenzivnije interakcije s virtualnim prijateljima, a osobito one koji zbog nekih svojih individualnih karakteristika (usamljenost, sramežljivost i niže samopoštovanje) otežano stvaraju kontakte u realnom

Tablica 7: Predviđanja pozitivnih i negativnih interakcija s virtualnim prijateljima

	POZITIVNE INTERAKCIJE	NEGATIVNE INTERAKCIJE
Prediktori	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)
Spol	-,10	-,23**
Dob	,05	-,07
Opći uspjeh ¹	-,06	-,02
Podrška obitelji	-,18	-,02
Podrška prijatelja	,36**	,15
Podrška nastavnika	-,07	,03
Usamljenost	,21*	,18*
Sramežljivost	,03	,06
Samopoštovanje	-,13	-,19*
Pripadnost školi	,03	-,12
	Sažetak modela	Sažetak modela
R	,35**	,43**
Korigirani R2	,08**	,15**
F	2,77***	4,87***

Napomena:***p<.001; **p<.01; *p<.05.

okruženju, kao i one koji osjećaju nedostatnu socijalnu podršku roditelja, stvarnih prijatelja te slabiju pripadnost školi i postižu lošiji uspjeh. Moguće je da stvaranjem virtualnih prijateljstva na neki način kompenziraju nedostanu socijalnu podršku u obiteljskom i školskom okruženju. Očito se teorija socijalnih potreba (Mesch i Talmud, 2006) i teorija o kompenzaciji (Wolak i sur. 2003), kojima se u literaturi objašnjava potreba adolescenta za virtualnim prijateljstvima, nadopunjuju. No tezi o stvaranju virtualnih prijateljstva kao kompenzaciji za smanjenu roditeljsku socijalnu podršku (Wolak i sur. 2003), prema rezultatima ovog istraživanja može se dodati i varijabla smanjene podrške stvarnih prijatelja, dok se podrška nastavnika, suprotno očekivanjima nije pokazala značajnom.

Metodološka ograničenja i sugestije istraživačima

Iako ovo istraživanje pruža neke uvide i može doprinijeti proširivanju spoznaja o odnosima između stvarnih i virtualnih prijateljstva ono ima više ograničenja. Budući da je korišten kvazi eksperimentalni nacrt, nije bilo moguće uzročno-posljedično zaključivanje. Istraživanje se temelji na samoiskazu, a kako se radi o ispitivanju odnosa bilo bi radi objektivnosti važno uključiti više izvora za procjenu te analizirati navedene odnose tijekom vremena. Osobito pozornost u budućim istraživanjima treba posvetiti određivanju varijable virtualna prijateljstva te kvaliteti i razvojnoj liniji poznanstava koja se formiraju preko interneta i prerastaju u stvarna prijateljstva, a na neki način se nameće i potreba redefiniranja prijateljstva, a što je moglo utjecati na rezultate ovog istraživanja. Konstrukt pripadnosti školi u budućim istraživanjima treba mjeriti boljim instrumentima jer je ovdje korištena Skala osjećaja pripadnosti školi opterećena velikom nepouzdanosti. U ovom istraživanju ispitivane su samo neke karakteristike ispitanika, za koje se pretpostavilo da mogu biti čimbenici u stvaranju virtualnih prijateljstva, ali se sugerira budućim istraživačima da uvrste i druge varijable primjerice (kvalitetu prijateljstva, introvertiranost, ekstravertiranost, tip privrženosti, zadovoljstvo školom i sl). Budući je ovo istraživanje među prvim u našoj zemlji, koje analizira virtualna prijateljstva, poželjno je rezultate provjeriti, s obzirom na uzorak i na korištene instrumente.

ZAKLJUČAK

U ovom radu, sukladno ciljevima, ispitivan je odnos između realnih i virtualnih adolescentskih prijateljstva i nekih njihovih individualnih karakteristika, percipirane socijalne podrške roditelja, prijatelja i nastavnika te osjećaja pripadnosti školi i općeg školskog uspjeha.

Ispitanici su procijenili da od stvarnih prijatelji više traže utočište i bazu, te im oni više pružaju utočište i bazu, s njima se češće druže, ali imaju i negativne interakcije (konflikte i kritiziranje) nego s virtualnim prijatelja Socijalna podrška obitelji, prijatelja i nastavnika, osjećaj pripadnosti školi i bolji školski uspjeha povezuju se s pozitivnim odnosima sa stvarnim prijateljima.

Rezultati su djelomično potvrdili prvu hipotezu, odnosno usamljeniji adolescenti i oni nižeg samopoštovanja imaju intenzivnije interakcije s virtualnim nego realnim prijateljima, dok oni sramežljiviji traže utočište kod virtualnih prijatelja. Na neki način djeca koja imaju poteškoće u stvaranju prijateljstava u realnom svijetu zbog socijalnih potrebe, osobito za podrškom i pripadanjem, okreću se virtualnim prijateljima, no oni usamljeni kao i oni nižeg samopoštovanja češće imaju s njima negativne interakcije, što se pripisuje neefikasnim komunikacijskim strategijama koje koriste u jednom i drugom okruženju.

Potvrđena je i hipoteza da će oni adolescenti koji percipiraju nižu socijalnu podršku roditelja i stvarnih prijatelja imati intenzivnije interakcije s virtualnim prijateljima, dok se podrška nastavnika pokazala značajnom za stvarne, ali ne i virtualne prijatelje. Nadalje, rezultati korelacijske analize su pokazali da će učenici koji u školi postižu lošiji uspjeh, imaju češće interakcije i negativne i pozitivne s virtualnim prijateljima.

Sukladno četvrtoj hipotezi, rezultati višestruke regresijske analize su pokazali da su značajni prediktori pozitivnih interakcija s virtualnim prijateljima, podrška od strane stvarnih prijatelja (pozitivno) te usamljenost (negativno), dok muški ispitanici, oni koji imaju ukupno niže samopoštovanje te oni koji su usamljeniji, imaju intenzivnije negativne interakcija s virtualnim prijateljima.

Teorijski postavljen model o ulozi nekih individualnih karakteristika ispitanika, socijalne podrške i nekih unutarškolskih varijabli za koje se pretpostavilo da mogu biti povezane s intenzivnijim interakcijama adolescenta u virtualnom svijetu, samo je djelomično potvrđen. Kako ovo istraživanje spada među prva o ovoj aktualnoj problematici, sugerira se nastavak provjere i nadopuna modela.

Budući da je Internet relativno novi medij, koji postaje dominantan u svakodnevnom životu, a virtualna prijateljstva novi fenomen, spoznaje o funkcioniranju adolescenta u virtualnom svijetu mogu biti korisne za praktično djelovanje roditeljima i učiteljima u smislu razumijevanja, usmjeravanja i pomoći te poticajne budućim istraživačima.

LITERATURA:

- Baker, L., Oswald, D. (2010): Shyness and Online Networking Services. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27,7, 873-889.
- Beck, R. C. (2003). *Motivacija: teorija i načela*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012): *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Brajsa-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Franc, R. (2000): Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora. *Društvena istraživanja*, 9, 6, 897-912.
- Cheek, J.M., Melchior, L.A. (1985): Measuring the Three Components of Shyness. U: Davis, M. H. Franzoi, S.L., *Emotion, Personality, and Personal Well-Being II. Symposium conducted at the annual convention of the American Psychological Association*, Los Angeles.
- Dobrotić, J., Laklija, M. (2012): Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj. *Društvene istraživanja*, 21, 1, 39-58.
- Foucault, B., Zhu, M., Huang, Y., Atrash, Z., Contractor, N. (2009): Will You Be My Friend? An Exploration of Adolescents Friendship Formation Online in Teen Second Life. 59 th Annual Conference of the International Communication Association. Chicago, IL (str.1–27).
- Furman, W., Buhrmester, D. (2010): The Network of Relationships Inventory behavioral Sitems. *International Journal Development Behavior* , 33, 5, 470 – 478.
- Goleman, D. (2008): *Socijalna inteligencija: nova znanost o ljudskim odnosima*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Goodenow, C. (1993): Sense of School Membership Scale. U: Dahlberg, L.L., Toal, S. B., Behrens, C. B.(Eds) *II Psychosocial and Cognitive Assessmnets* (str. 153). Atlanta, Georgia: DVP; NCIPC; CDCP, 1998.
- Hamre, B. K., Pianta, R. C. (2006): Student-teacher relationships. U: Bear, G. G., Minke, K. M., Thomas, A.(Eds.) *Children's needs III* (str.59 – 71). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.
- Hughes, N. J. (2011): Longitudinal Effects of Teacher and Student Perceptions of Teacher-Student Relationship Qualities on Academic Adjusment. *Elementary School Journal*, 112, 1, 38-60.
- Jacobson, L. T. (2010): Academic Performance in Middle School: Friendship Influences. *Proceedings of the 6th Annual GRASP Symposium*, Wichita State University (str. 127 – 128).
- Klarin, M. (2004): Uloga socijalne podrške i vršnjačkih odnosa u usamljenosti adolescenta i preadolescenta. *Društvena istraživanja*, 13, 6, 1081-1097.
- Kozjak, G. (2005) *Korelati usamljenosti kod srednjoškolaca* (diplomski rad). Zagreb: Filozofski fakultet
- McKenna, K.Y.A., Green, A. S., Gleason, M.E.J. (2002): Relationship Formation on the Internet: What's the Big Attraction? *Journal of Social Issues*, 58,1, 9–31.
- Mesch, G. S., Talmud, I. (2006): Online Friendship Formation, Communication Channels, and Social Closness. *International Journal of Internet Science*, 1,1, 29–44.
- Mesch, G., Talmud, I (2007): The Impact of Online Relationships on Homophily: A Social Network Analisis. *Journal of Research on Adolescence*, 17, 2, 455-466.
- Mesch, G., Talmud, I. (2006a): The Quality of Online and Offline Relationships: The Role of Multiplexity and Duration of Social Relationships. *The Information Society*, 22, 3, 137-148.
- Moorman, J., Bowker, A. (2011): The University facbook experience: The role of social networking on the quality of interpersonal relationships. *AABSSJ*, 15, 1- 23.
- Morahan-Martin, J., Schumacher, P. (2003): Loneliness and social use in the Internet. *Computers in Human Behavior*, 19, 659-671.

- Mueller, C., Haines, R. T., (2012): Adolescent perceptions of Family Connectedness and School Belonging: Links with Self-Concept and Depressive Symptoms among Gifted African American and Hispanic Youth. *Gifted Children*, 5, 2.
- Peter, J. Valkenburg, P. M., Schouten, A. P. (2005): Developing a model of adolescent friendship formation on the Internet. *Cyberpsychology Behavior*, 8, 5, 423–430.
- Selfhout, M. H. W., Delsing, M., Meeus, W. (2009): Different types of Internet use depression, and social anxiety: The role of perceived friendship quality. *Journal of Adolescence*, 32, 819-833.
- Shoemaker, A. L. (1980): Hare Area-Specific Self-Esteem Scale. U: Dahlberg, L.L., Toal, S. B., Behrens, C. B. (Eds) *II Psychosocial and Cognitive Assessments* (str. 144). Atlanta, Georgia: DVP; NCIPC; CDCP, 1998.
- Shomaker, L. B., Furman, W. (2009): Parent-adolescent relationship qualities, internal working models, and styles as predictors of adolescent observed interactions with friends. *Journal of Social and Personal relationships*, 26, 5, 579-603.
- Simel, S., Špoljarić, I, Buljubašić Kuzmanović, V. (2010): Odnos između popularnosti i prijateljstva. *Život i škola*, 23, 1, 91–108.
- Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998): *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Wolak, J., Mitchell, K.J., Finkelfor, D. (2003): Escaping or Connecting? Characteristics of Youth who form Close online relationships. *Journal of Adolescence*, 26, 105-119.
- Zimet, G. D., Dahlem, N.W, Zimet, S., Farley, G. K. (1988): The Multidimensional Scale of Perceived Social Support, *Journal of Personality Assessment*, 52, 1, 30–41.

REAL AND VIRTUAL ADOLESCENT FRIENDSHIPS: THE ROLE OF SOCIAL SUPPORT, CERTAIN INDIVIDUAL CHARACTERISTICS AND SCHOOL VARIABLES

Abstract: *In this paper it is analyzed the relationship between real and virtual adolescent friendships and some of their traits (shyness, loneliness, self-esteem), the perceived quality of their relationship with parents, friends and teachers, and a sense of belonging to the school and school success.*

The study was conducted on a sample of 481 (48,9%M, 51.1%F) seventh and eighth grade students (mean age: 13,84; SD= 0,68).

Correlation analysis has identified a positive correlation between social support from family, friends and teachers, a sense of belonging to school, better school performance; and relationships with real friends. However, the lonelier the students are, the lower their self-esteem is, the weaker support from their family is and the poorer their school performance is, the more intense are interactions with virtual friends.

Multiple regression analysis showed that more positive interactions with real friends have girls and students who have a greater support from their friends and feel a greater affiliation to school; and negative interactions have students of lower self-esteem and those who have a weaker sense of belonging to the school.

Positive interactions with virtual friends have students who have support of real friends; and a greater intensity of negative interactions is observed among boys, as well as students who feel lonely and have lower self-esteem.

The obtained results contribute to the expansion of knowledge about the real and virtual adolescent friends, and may be useful to parents and teachers for practical treatment.

Key words: social support, school affiliation, online friends, loneliness